

MARIA PORZUCEK - Dydaktyczne i wychowawcze oddziaływania nauczycieli na uczniów zdolnych

Maria Porzucek, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu –
Dydaktyczne i wychowawcze oddziaływania nauczycieli na uczniów zdolnych

Kształcenie uczniów zdolnych jest ważnym wyzwaniem edukacyjnym, postawionym przed współczesną szkołą. Zainteresowanie problematyką ujawniania, rozwijania i wykorzystania możliwości intelektualnych uczących się dzieci i młodzieży wzrasta. Istnieje jednak konieczność całościowego spojrzenia na uczniów zdolnych, wyróżniających się pod względem intelektualnych zdolności i zdiagnozowania ich potrzeb nie tylko w sferze umysłowej, ale także, a może przede wszystkim, społecznej i emocjonalnej.

Kim jest wspomniany uczeń zdolny i jakie okoliczności sprawiają, że można go za takiego uznać. Za T. Lewowickim można przyjąć, iż **jednostkę zaliczamy do grupy zdolnych, jeśli odznacza się przynajmniej jedną z czterech następujących cech:**

- 1) wysokim poziomem zdolności ogólnych, inteligencji (I.I. = 120 i więcej),
- 2) wysokim poziomem zdolności specjalnych, uzdolnień,
- 3) wysokimi osiągnięciami lub możliwościami takich osiągnięć w nauce bądź innych dziedzinach działalności wartościowanej społecznie,
- 4) osiągnięciami oryginalnymi i twórczymi lub możliwościami takich osiągnięć^[1].

Do pierwszoplanowych cech uczniów zdolnych zaliczyć można ich odróżnialność od rówieśników w sferze działalności umysłowej, zwłaszcza w zakresie tempa i efektywności uczenia się oraz jakości rezultatów w wybranych dziedzinach aktywności. Wielu autorów u osób zdolnych akcentuje ich oryginalność w podejściu do rozwiązywanych problemów, która w połączeniu z wytrwałością i pracowitością^[2] oraz szeregiem innych właściwości sprawia, że uczniowie zdolni wyraźnie wyróżniają się na tle innych uczniów. Warto podkreślić, iż o karierze edukacyjnej zdolnych wychowanków współdecydują zarówno ich intelektualne, jak i pozaintelektualne właściwości.

Do znamiennych cech uczniów zdolnych należą aktywność i dociekliwość poznawcza, twórcza wyobraźnia, samodzielność, niezależność sądów, ambicja. Wśród pozaintelektualnych właściwości jednostek zdolnych wymienia się zrównoważenie, duże poczucie własnej wartości, silną wiarę we własne możliwości i umiejętność pokonywania trudności[3]. Natomiast do cech osobowości uczniów zdolnych, sprzyjających uzyskiwaniu dobrych wyników w nauce szkolnej zalicza się zainteresowanie nauką szkolną, pozytywny stosunek do nauki oraz silną do niej motywację. Moje badania własne[4] pokazują, że jednostki zdolne postrzegane są przez swoich nauczycieli, przede wszystkim jako osoby pilne, wytrwałe, systematyczne w nauce, wnikliwe i aktywne. Ponadto, według nauczycieli, wyróżniają się możliwością długotrwałej koncentracji uwagi, motywacją wewnętrzną oraz wszechstronnymi i pogłębionymi zainteresowaniami poznawczymi.

Obserwacja uczącego się zdolnego z perspektywy społecznej ukazuje niekiedy sytuacje wyobcowania i braku jego akceptacji przez grupę. Dzieje się tak głównie w klasach, w których wiedza i zdolności nie stanowią wartości dla uczniów. Zdarza się też, że uczniowie zdolni sami izolują się od rówieśników, m.in. z powodu braku wspólnych zainteresowań oraz różnic w poziomie intelektualnym. I tu rysuje się jedna z perspektyw nauczycielskiej pomocy dla jednostek zdolnych, mającej na celu dbanie o prawidłowy przebieg procesów socjalizacyjnych ucznia w warunkach szkolnych. Niekiedy uczniowie zdolni powodowani nieumiejętnością odnalezienia się w grupie rówieśniczej czy obawą przed odrzuceniem ze strony koleżanek i kolegów z klasowego zespołu, ukrywają własny potencjał intelektualny, co w efekcie ma im zapewnić społeczną akceptację[5]. W związku z powyższym powstają trudności w rozpoznawaniu uczniów zdolnych, bowiem ich identyfikacja odbywa się w głównej mierze w warunkach klasy szkolnej, czyli na podstawie wyników sprawdzianów wiadomości, zwycięstw w konkursach oraz nominacji przyznanej przez grupę rówieśników i nauczycieli[6]. Z kolei błędna diagnoza zdolności ucznia niesie ze sobą negatywne konsekwencje w postaci niewykorzystania w pełni jego możliwości intelektualnych.

Pozostaje więc szukać odpowiedzi na pytania, **jak nauczyciele mogą zaspokajać potrzeby edukacyjne uczniów zdolnych, jakie warunki**

kształcenia i wychowania powinny zaistnieć w placówce, by zdolności utalentowanych podopiecznych zostały wykorzystane również w nauce szkolnej? Istnieje **kilka rozwiązań**, umożliwiających realizację owych założeń w warunkach przeciętnej klasy szkolnej, należą do nich przede wszystkim:

- 1) dwojakiego rodzaju wzbogacanie uczniów zdolnych: polegające na poszerzaniu ich wiedzy w relacji do całej klasy oraz dotyczące zwiększenia liczby stawianych im zadań,
- 2) przyspieszanie, zaczynając od wcześniejszego podejmowania nauki szkolnej przez ucznia, po różne postacie całościowego przyspieszania tempa nauki, w tym klasy „półroczne”, „wydłużony” rok szkolny, podwójną promocję, czy uczenie się zgodnie z indywidualnym tempem^[7],
- 3) grupowanie uczniów, według poziomu zdolności w oddzielnych klasach lub zgodnie z grupowaniem przedmiotowym, w zależności od rodzaju zdolności,
- 4) konsultacje, poradnictwo, stosowane wobec uczniów o specjalnych potrzebach poznawczych,
- 5) nauka indywidualna, realizowana w zakresie co najmniej trzech elementów, to znaczy dostosowywania treści, metod nauczania oraz tempa pracy do możliwości ucznia zdolnego.

Główne działania nauczyciela w kształceniu uczniów zdolnych polegać mają na aktywizowaniu działalności poznawczej tych uczniów i ograniczeniu przekazywania gotowej wiedzy. Te i inne zadania nauczyciel może wypełniać poprzez urozmaicone formy stymulowania i wspomagania uzdolnionych uczniów. Jego zadania zogniskowane wokół lekcji i pracy pozalekcyjnej polegać mają na umiejętnym wykorzystaniu wiedzy ucznia, często mającej źródła poza środowiskiem szkolnym. Skoro zasadniczym warunkiem rozwijania zdolności jest aktywność własna jednostki, konieczne staje się także wdrażanie ucznia do samodzielnej pracy samokształceniowej, w zakresie samodzielnego poszerzania wiedzy i pracy rozwijającej pod względem intelektualnym.

W wielu placówkach oświatowych przejawem uwzględniania specjalnych potrzeb edukacyjnych uczniów jest **wprowadzanie innowacji pedagogicznych**,

czy to w postaci tworzenia projektów i programów autorskich wspomagających rozwój uczniów zdolnych, dostosowanych do ich indywidualnych potrzeb, czy uruchamiania przez wychowawców kursów z tego zakresu tematycznego.

Do innych rozwiązań, dotyczących opieki dydaktycznej nad uczniami zdolnymi, zaliczyć można **tworzenie odrębnych szkół czy pomoc konsultantów**, mających doradzać nauczycielom, jak pracować z uczniami o różnym poziomie zdolności. Jeszcze innym przejawem uwagi poświęcanej przez członków grona pedagogicznego uczniom zdolnym może być organizowanie wewnątrzszkolnych konkursów czy przygotowywanie zainteresowanych wychowanków do udziału w **olimpiadach, konkursach, turniejach** różnego szczebla, celem wyłaniania i promowania uczniów zdolnych.

Dla dzieci i młodzieży uczącej się cennym elementem procesu kształcenia jest motywowanie, sprzyjające efektywnemu uczeniu się. **Motywowanie ucznia do nauki** polega na stosowaniu przez nauczyciela systemu wzmocnień, podtrzymujących i utrwalających jego odpowiednie zachowania. Na nauczycielach spoczywa obowiązek rozbudzania i podtrzymywania u wychowanków pozytywnych motywów uczenia się, na tyle trwałych, że stanowiących podstawę do samokształcenia. Jak wynika z moich badań w liceach dla młodzieży uzdolnionej najistotniejszymi wzmocnieniami w procesie kształcenia są pochwały oraz oceny. Badani nauczyciele uzupełniają powyższą listę o sukces w rywalizacji, przypisując mu decydujące znaczenie w edukacyjnych dążeniach zdolnych licealistów. Rozwojowi zdolności i zainteresowań uczniów służy atmosfera „celebrowania” sukcesu. Szkoła może stać się miejscem **promocji talentów** poprzez prezentowanie prac twórczych i osiągnięć uczniów w postaci wystaw, kronik, albumów oraz zamieszczanie informacji o ich dokonaniach na łamach klasowych i szkolnych gazetek lub stron internetowych szkoły.

Warto jeszcze zapytać, **jaki powinien być nauczyciel uczniów zdolnych**, jakie jego cechy są najbardziej pożądane przez wychowanków? Otóż badania uczniów zdolnych, osiągających sukcesy w olimpiadach przedmiotowych wykazują, iż cenią oni nauczycieli mądrych, cierpliwych, tolerancyjnych, o wysokim poziomie wiedzy i poczuciu humoru. Uczniowie ci, cenią u swoich nauczycieli takie cechy, jak wysoki poziom intelektualny,

umiejętność przekazywania wiedzy, wyrozumiałość, życzliwość i sprawiedliwe ocenianie[8].

Kończąc, pragnę zauważyć, że uczniów zdolnych, o dużych możliwościach intelektualnych spotyka się w większości klas, dlatego należy tak organizować pracę z nimi, by mogli we właściwy sposób rozwijać swoje zainteresowania i zdolności. W zakresie wspomagania jednostek zdolnych wiele zależy od nauczycieli, którym przypisuje się odpowiedzialność za stymulowanie rozwoju poznawczego, emocjonalnego i społecznego własnych uczniów oraz udział w kształtowaniu ich motywacji do pracy. **Zadaniem nowoczesnej szkoły jest wykrywanie i rozwijanie uzdolnień uczniów, stosowanie metod i środków dydaktycznych na miarę ich osobistych możliwości.** Optymalne warunki umożliwić mają nieskrępowany rozwój uczących się osób zdolnych. Nie ma w tym zakresie uniwersalnych rozwiązań, gdyż każda szkoła, klasa, uczeń posiadają własną specyfikę i ważne jest, by zasady prowadzenia zajęć wiązały się z potrzebami poszczególnych – w tym uzdolnionych – uczniów. Moim zdaniem takie rozwiązania, jak selekcja klas, segregacja uczniów na lepszych i gorszych pod względem możliwości intelektualnych czy umieszczenie ucznia w klasie programowo wyższej niż przynależna mu z racji wieku, mogą dezintegrować klasy oraz przyczyniać się do zaburzeń rozwojowych jednostek wybitnych, dlatego korzystniejsze dla uczniów zdolnych jest pogłębianie, rozszerzanie i wzbogacanie materiału nauczania, aniżeli tylko przyspieszanie jego realizacji. Otwiera się tu pole do twórczej pracy nauczycieli.

PRZYPISY

[1] Lewowicki T.: *Kształcenie uczniów zdolnych*. Warszawa: WSiP 1986, s. 56–57.

2 Gondzik E.: *Kariery szkolne uczniów zdolnych*. Warszawa: WSiP 1976, s. 13.

3 Piotrowski E.: *Pedagogika dzieci zdolnych i uzdolnionych*. W: W. Dykcik (red.): *Pedagogika specjalna*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza 2005, s. 334.

4 Badania prowadzone w Zakładzie Dydaktyki Ogólnej, Wydziału Studiów Edukacyjnych, Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, na przełomie marca i kwietnia 2007 r., w 11 liceach ogólnokształcących na terenie Wielkopolski, wśród stu zdolnych maturzystów, ich rówieśników, nauczycieli i

rodziców.

5 Porównaj: Partyka M.: *Zdolni, utalentowani, twórczy*. Warszawa: CMPPP MEN 1999, s. 58; Sękowski A.: *Osiągnięcia uczniów zdolnych*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 2001, s. 81.

6 Painter F.: *Kim są wybitni? Charakterystyka, identyfikacja, kształcenie*. Warszawa: WSiP 1993, s. 49.

8 Lewowicki T., tamże, s. 78 i następne.

9 Wawro W.: *Nauczyciel i szkoła jako zmienne warunkujące aspiracje edukacyjne młodzieży uzdolnionej (olimpijczyków)*. Roczniki Nauk Społecznych, XXVII, 1999, s. 42–45.

BIBLIOGRAFIA

Borzym I.: *Uczniowie zdolni*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1978.

Gondzik E.: *Kariery szkolne uczniów zdolnych*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne 1976.

Lewowicki T.: *Kształcenie uczniów zdolnych*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne 1986.

Painter F.: *Kim są wybitni? Charakterystyka, identyfikacja, kształcenie*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne 1993.

Partyka M.: *Zdolni, utalentowani, twórczy*. Warszawa: Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej Ministerstwa Edukacji Narodowej 1999.

Piotrowski E.: *Pedagogika dzieci zdolnych i uzdolnionych*. W: Dykcik W. (red.): *Pedagogika specjalna*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza 2005.

Przybylska I.: *Inteligencja emocjonalna a uzdolnienia twórcze i funkcjonowanie szkolne młodzieży*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego 2007.

Rimm S.: *Dlaczego zdolne dzieci nie radzą sobie w szkole. Jak temu przeciwdziałać?* Poznań: Wydawnictwo Moderski i S-ka 2000.

Sękowski A.: *Osiągnięcia uczniów zdolnych*. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego 2001.

Wawro F.: *Nauczyciel i szkoła jako zmienne warunkujące aspiracje edukacyjne młodzieży uzdolnionej (olimpijczyków)*. Roczniki Nauk Społecznych, XXVII,

1999.